

nomija 2000. godine doživjela slom, Izrael je njome bio najviše pogođen, kao tehnološki najovisnija ekonomija svijeta. Nakon toga u njemu započinje rast industrije domovinske sigurnosti. Do 2004. godine već se potpuno oporavio i postao primjer veoma uspješne ekonomije – postaviši odredište za protuterističku tehnologiju. Taj nagli oporavak izraelske ekonomije, popraćen valom privatizacije, također je rezultirao još većom društvenom stratifikacijom između bogatih i siromašnih.

Nakon Friedmanove smrti 2006. godine mnogi su se pitali može li pokret koji je on stvorio i dalje postojati. Deregulacija, privatizacija i rezanje troškova javne potrošnje stvorili su niz slomova te istaknuli veliku razliku između siromašnih i bogatih. U mnogim državama javlja se žestok otpor šoku i sve veća vjera u demokraciju i slobodno poduzetništvo. Ipak, korporativistički pohod se nastavlja, pa je slabo izgledno da bi se u skorijoj budućnosti trend mogao promijeniti.

Knjiga "Doktrina šoka" odličan je način za osvješćivanje svih onih koje zanima svijet u kojem žive i sile koje pokreću promjene. Pritom se ona ističe u moru knjiga slične tematike snažnom podlogom, brojnim primjerima i dobrim istraživanjem same autorice. Ova knjiga potiče na razmišljanje, šokira, propitkuje i nudi odgovore te raskrinkava globalne profitere i korporacijske interese "upakirane" kao javne. Iako se možda na početku ideja iskorištavanja kaosa i ljudske nesreće čini šokantnom, što dublje ulazimo u samu bit knjige, shvaćamo koliko je svijet oko nas slojevit i koliko je profit postao važan – nekima i važniji od ljudskih života. U vrtlogu tih zbivanja važno je prepoznati kada "veliki igrači" pokušavaju iskoristiti šokove

svih vrsta i nastojati se oduprijeti, jer ako i dalje budemo šutjeli, doktrina šoka postajat će sve snažnija.

Mia Bašić

Dragutin Babić SUŽIVOT HRVATA I SRBA U SLAVONIJI (Re)konstrukcija multietničkih lokalnih zajednica nakon ratnih sukoba

Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008., 256 str.

Knjiga Dragutina Babića *Suživot Hrvata i Srba u Slavoniji* nastala je kao rezultat njegova dugogodišnjeg bavljenja tematikom međuetničkih odnosa, kao i sociologijom migracija s naglaskom na nedobrovoljnim migracijama uzrokovanim ratnim zbivanjima. Ovo je autorova prva samostalna autorska knjiga, a treća ukupno, pa u određenom smislu sintetizira i vjerno predstavlja dio istraživačkih interesa kojima se on bavio u znatnom dijelu svoga znanstvenog opusa. Svoja dosadašnja istraživanja o oblicima i opsegu suživota ratnih migranata (povratnika i useljenika) na području lokalnih zajednica Brodsko-posavske županije Babić je ovim tekstom sadržajno i metodološki proširio na proučavanje suživota dviju najzastupljenijih etničkih skupina – Hrvata i Srba, i to na području multietničkih zajednica Istočne i Zapadne Slavonije. Tako ova knjiga sažima rezultate istraživanja koje autor kontinuirano provodi u zadnjih deset godina. U primarnom je žarištu proučavanje stupnja očuvanosti ili urušenosti "mreže primarnih socijalnih odnosa" (str. 9) u svakodnevnom životnom, mikrosocijalnom iskustvu interakcije i komunikacije među ljudima različite etničke pripadnosti, kao po-

tencijala za obnovu suživota u etnički heterogenim zajednicama Slavonije.

Knjiga je podijeljena na pet poglavlja; u uvodnom dijelu ukratko je iznesena povijesno-politička interpretacija razvoja multietničnosti i multikonfesionalnosti prostora Slavonije, upozoravajući na migracijske procese koji su oblikovali to područje od 16. stoljeća do danas. Kao uvod u istraživanje (re)konstrukcije suživota u multietničkim zajednicama Istočne i Zapadne Slavonije autor nas podsjeća na društvene, privredne i političke okolnosti socijalnih interakcija u predratnom razdoblju. Kako 1980-ih dolazi do mijenjanja "klasne" paradigme u "etno-nacionalnu", tako i sintagma "bratstvo i jedinstvo" gubi svoj smisao, a u prvi plan dolazi nacionalistička retorika i agresivna reinterpretacija zajedničke prošlosti. Babić preciznom analizom sociopolitičkih prilika raščlanjuje posljedice koje je etnički/nacionalni ratni sukob '90-ih ostavio na zajedničku (ko)egzistenciju i interakciju između hrvatske većine i srpske manjine na multietničkom prostoru Slavonije. Kidanje primarne socijalne strukture (susjedstvo, prijateljstvo, bračno partnerstvo, kumstvo) tako se ističe kao jedna od najtežih posljedica ratnoga sukoba, no autor to ne prihvaća kao apriorni zaključak, nego pokušava ispitati u kojem je stupnju i intenzitetu mreža socijalnih odnosa pokidana/očuvana te upućuje li to na opseg destrukcije lokalnih zajednica, ali i moguću (re)konstrukciju suživota u njima. Svijest o tome da su socijalni oblici predratnog iskustva suživota nadživjeli ratne strahote tako može djelovati kao društveni kapital i katalizator za (re)konstrukciju multietničkih socijalnih veza u poraću.

U prvom poglavlju ("Ratni sukobi i destrukcija lokalnih zajednica") autor u-

kratko izlaže tijek ratnih zbivanja na području Zapadne i Istočne Slavonije te predložuje i analizira statističke podatke o broju ratnih migranata (prognanika i izbjeglica) s posebnim osvrtom na pet slavonskih županija (Vukovarsko-srijemsku, Osječko-baranjsku, Brodsko-posavsku, Požeško-slavonsku, Virovitičko-podravsku). Usporedba statističkih podataka upućuje na stupanj stradanja i opseg raseljenosti, gdje po broju ratnih migranata prednjače Vukovarsko-srijemska i Osječko-baranjska županija. Babić ustraje na objektivnosti u prikazivanju i analizi broja osoba ugroženih ratom te tako donosi i podatke o broju izbjeglica iz BiH i SRJ u RH, kao i o broju srpskih izbjeglica u SRJ i interno raseljenih migranata. Svi ovi podaci poslužili su za poredbenu analizu promjene etničke/nacionalne strukture stanovništva u Slavoniji (u navedenih pet županija), što je detaljnije obrađeno u drugom poglavlju knjige. Specifičnosti ratnih zbivanja uzrokovale su nejednak smjer migracija i omjer nacionalnih skupina (Hrvata i Srba). Ukupan udio Hrvata na području cijele Slavonije povećao se za 10% (usporedba podataka iz popisa 1991. s popisom iz 2001.), a broj Srba prepolovljen je u ukupnoj populaciji. Uspoređujući specifičnosti ratnoga sukoba u Istočnoj Slavoniji sa sukobom u Zapadnoj Slavoniji, autor naglašava kako je rat u Istočnoj Slavoniji bio mnogo destruktivniji (veća i dugotrajnija razaranja, veći broj prognanih/izbjeglih, naročito Hrvata), što je uvelike utjecalo na destrukciju mreže primarnih socijalnih odnosa.

U trećem poglavlju ("Povratak i useljavanje ratnih migranata") opisuje se tijek i opseg povratka raseljenih osoba, kao i državni programi povratka i skrbi na područjima izravno zahvaćenima ratom. U Istočnoj se Slavoniji mirnom reintegracijom stvaraju uvjeti za povratak Hrvata prognanika, ali i ostanak većega dijela autohtonih Srba. U Zapadnoj Slavoniji, gdje se odvija vojna akcija, velik broj Srba iseljava se i odlazi u SRJ, dok se istodobno dio njih seli u Istočnu Slavoniju, dok se na

područje Zapadne Slavonije vraćaju prognani Hrvati, ali i useljavaju mahom Hrvati iz BiH. Adresiranje ove razlikovnosti autohtonoga i alohtonoga (kao povratničkog/useljeničkog) ratnog iskustva pomaže Babiću u definiranju najvažnije varijable provedenog empirijskog istraživanja – određenju anketiranih ispitanika prema socioprostornom statusu (Hrvati starosjedioci i Srbi starosjedioci u Istočnoj i u Zapadnoj Slavoniji te useljenici; Srbi u Istočnoj, a Hrvati u Zapadnoj Slavoniji).

Tako iduće poglavlje knjige donosi empirijsko istraživanje koje je autor provodio sa suradnicima koristeći se metodom ankete na 442 ispitanika i metodom intervjua. Polazeći od ispitivanja percepcije obrazaca svakodnevnoga (su)života ljudi u narodnosno miješanim sredinama, pokušava utvrditi postoji li, i kakav je, socijalni supstrat za obnovu/uspostavu međuetničkih odnosa i suživota na bivšim ratnim područjima u Slavoniji. Kako bi ispitao u kojoj je mjeri ratno iskustvo utjecalo na mreže primarnih socijalnih odnosa (susjedstvo, prijateljstvo, brak, kumstvo), Babić konceptualno definira suživot kao "normativnu i funkcionalnu umreženost i uzajamnu toleranciju različitih makro/mikrogrupnih subidentitetskih obilježja različitih socijalnih aktera u lokalnim zajednicama" (str. 87). Polazeći od Berger-Luckmanova konstruktivističkoga i sociointerakcionističkoga pristupa, autor smatra kako će anketirani sudionici svoje odgovore oblikovati ovisno o vlastitoj percepciji prijeratnoga suživota i vrednovanju samih ratnih zbivanja, kao i internalizaciji vrijednosti oprosta te mogućnosti komunikacije i suradnje u poslijeratnom razdoblju. Rješavanje imovinsko-pravnih odnosa, obnovu i razvoj privrede te stvaranje

povoljnih sociopsiholoških uvjeta suradnje i komunikacije Babić ističe kao temeljne pretpostavke za povratak i suživot.

Sam podnaslov knjige sugerira kako, ovisno o socioprostornom statusu, možemo govoriti o rekonstrukciji lokalnih zajednica za starosjedioce Hrvate i Srbe kao i o konstrukciji mreže socijalnih odnosa za novouseljenu populaciju u novoj sredini. U samom anketnom istraživanju autor se bio usredotočio na nekoliko grupa pitanja, počevši od percepcije prijeratnoga suživota, pitanja oprosta, sukoba među skupinama, odnosa sa susjedima i prijateljima, percepcije i prakticiranja suživota nakon rata, stigmatizacije i nasilja nad "drugim" te poštivanja manjinskih prava. Podatke dobivene istraživanjem autor grupira i tumači prema socioprostornom statusu ispitanika (starosjedioci Hrvati i Srbi, useljenici), kao i usporedbom rezultata dobivenih za Istočnu i za Zapadnu Slavoniju. Uključivanje varijabli dobi, spola i školske spreme ispitanika pomaže Babiću trasirati obrasce prijeratnoga i poslijeratnoga suživota, ovisno i o dobno/spolnoj i obrazovnoj strukturi anketiranog uzorka populacije. Iz istraživanja se vidi kako percepcija prijeratnoga suživota Hrvata i Srba ima važnu ulogu za obnovu suživota. Ističe se kako povijesno pamćenje kolektiva na naročito krvave epizode zajedničke povijesti (prije svega razdoblje stradanja u Drugom svjetskom ratu), kao i različito vrednovanje ratnih zbivanja iz 1990-ih, destruktivno utječe na mreže primarnih socijalnih odnosa i mogućnosti suživota. Percepcija krivaca za rat, kao i neposredna ratna stradanja, dovele su do promjene u kolektivnoj predodžbi o "susjedima/komsijama", no ona i dalje ostaje važan socijalni supstrat lokalnih zajednica.

Autor naglašava da je suživot u Slavoniji (bio) "internalizirana društvena vrijednost", kroz ispomaganje u radu i tradicionalnu suradnju, kroz druženja i brakove između Hrvata i Srba. Taj temelj socijalne mreže, unatoč svim negativnim tendencijama, donekle se sačuvao i danas. Susjedi su se pomagali prije rata, pa i u ratu,

iako se često u javnosti ističe upravo antagonizam i kidanje odnosa na relacijama heterogenih etničkih skupina. Takva podijeljenost društvenoga supstrata po etnonacionalnoj osnovi i kreiranje društvenih konstrukata "mi – oni" u ratu su obilato bili prisutni kao preduvjet za simboličko (pa i fizičko!) nasilje nad "drugim", što Babić prepoznaje kao propust, ali i kao određenu politiku u tom smjeru, na razini makropolitike strukture vlasti.

Provokativnost knjige temelji se na pitanjima koje ona postavlja, a koja su itekako znanstveno i moralno relevantna, istraživački opravdana. Autor objektivno pristupa istraživanju međuetničkih odnosa u kontekstu rata i poraća, u multietničkim sredinama izravno zahvaćenima ratom. Anketa je pokazala da (re)konstrukcija lokalnih multietničkih zajednica i obnove suživota podrazumijeva razna iskustva i spremnost aktera s obzirom na njihov socioprostorni status; Hrvati starosjedioci kao relativno manje spremni i najmanje uključeni u socijalne mreže izvan svoje vlastite skupine, Srbi starosjedioci kao relativno otvoreniji, a Hrvati useljenici kao najnepovjerljiviji. Komunikacija je opterećena ratnom tematikom, upućeni su na "svoje", mješoviti brakovi postoje i nakon rata, ali su znatno rjeđi. Vrlo je indikativno kako je istraživanje pokazalo da su mladi u najmanjoj mjeri spremni oprostiti. Babić je u svoje istraživanje uključio i intervju sa šest učenika/učenica iz Druge srednje škole "Vukovar" (troje Hrvata i troje Srba), pa je navodeći dijelove njihovih odgovora pružio diskurzivnu analizu koja opisuje stupanj socijalne interakcije i komunikacije među učenicima. Iako učenički odgovori pokazuju kako su kontakti rijetki, uglavnom svedeni na poznanstva, uz opterećenost ratnim sjećanjima i zabra-

nama starijih, ipak postoje i naznake kako mladi uspostavljaju socijalne veze na ulicama, igralištima, u vukovarskim kafićima.

Knjiga je vrijedan doprinos razumijevanju međuetničkih odnosa hrvatske i srpske zajednice, prirode nedavnoga sukoba, ali i potencijala za obnovu međuljudskih odnosa na poslijeratnim područjima. Autorova mezoperspektiva, koja uključuje interpretaciju strukturnih preduvjeta povratka i obnove suživota, kao i analiza interakcijskih obrazaca svakodnevnoga života dovodi ga do zaključka kako nisu sve veze u ratu prekinute, a mreža primarnih socijalnih odnosa ostala je donekle sačuvana. Povoljne makropolitike okolnosti i vrijeme presudni su za (re)konstrukciju suživota, kako Babić sam ističe, a uspio je i dokazati kako za to postoji socijalni kapital u multietničkim zajednicama Slavonije.

Drago Župarić-Iljić